

Бобрицький Леонід Володимирович,
доцент кафедри кримінального права та
кримінології, факультету № 1 Донецького
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРАЙНОЇ НЕОБХІДНОСТІ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ

З початком військової агресії росії проти України, та розгортанням повномасштабних бойових дій на території України, виникли нові реалії кримінально-правового характеру, у першу чергу пов'язані з необхідністю чинити збройний опір ворожій армії. Основний Закон держави, у своїх положеннях однозначно й прямо покладає обов'язки з захисту держави не лише на збройні сили, а й на весь Український народ. Зокрема у ст. 17 Конституції України зазначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1]. А відповідно до змісту ст. 65 Основного Закону зазначено, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України [2].

Отже, як бачимо, законодавець поклав обов'язки з захисту держави не лише на спеціально уповноважені на це державні інституції, а саме збройні сили та інші військові формування, а й на весь Український народ. У свою чергу, з одного боку, це суттєво збільшує можливості держави ефективно протистояти військовій агресії, а з іншого, створює низку колізій правового характеру, наслідками яких можуть стати вчинки, що тим або іншим чином можуть підпадати під дію кримінального законодавства.

Типовими можуть стати дії, що кваліфікуються за особливою частиною кримінального законодавства, а саме кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, (убивства, тяжкі тілесні ушкодження, побої й мордування, та інші), кримінальні порушення проти власності, серед яких, умисне знищення або пошкодження майна, та інші правопорушення кримінального характеру.

Водночас законодавець передбачив, що за певних умов, не може наступати кримінальна відповідальність за дії прямо передбачені особливою частиною Кримінального кодексу (далі – КК) України. Йдеться про ст. 39 КК України «Крайня необхідність». Особливого значення набуває ця норма під час війни, тобто при веденні бойових

дій проти агресора. А особливість полягає, у першу чергу у тому, що не тільки військовослужбовцям, а й пересічним громадянам України в умовах бойових дій приходится застосовувати увесь спектр насильства не тільки по відношенню до ворога та його майна, а й за певних умов, до громадян України, їхнього майна, а також майна Української держави.

Відповідно до ст. 39 КК України особа притягується до кримінальної відповідальності, якщо вона у обстановці крайньої необхідності умисно заподіяла шкоду охоронюваним законом інтересам, і якщо ця шкода є більш значною, ніж відвернена. З цього визначення вбачається, що законодавець формулює три ознаки перевищення меж крайньої необхідності: 1) невідповідність заподіяної шкоди обстановці, у якій небезпека усувалась; 2) умисне заподіяння шкоди охоронюваним законом інтересам; 3) заподіяння більш значної шкоди, ніж відвернута.

Таким чином, заподіяна шкода має бути своєчасною, а передчасні дії, так само як і запізнілі, мають тягнути за собою кримінальну відповідальність. У випадку, коли наявні інші засоби усунення небезпеки без заподіяння шкоди, а особа умисно нехтує ними, то наявне перевищення меж крайньої необхідності. На нашу думку, законодавець визначає, що перевищення меж крайньої необхідності є тоді, коли умисне заподіяння шкоди має одну з таких характеристик: 1) надмірне; 2) несвоечасне; 3) не є єдиним можливим засобом усунення небезпеки.

Доцільно зазначити, що існуючій трактовці поняття «перевищення меж крайньої необхідності» передувало досить складне та неоднозначне формування цієї норми, проте проблема допустимості заподіяння рівнозначної шкоди, коли об'єктом виступає життя або здоров'я людини, так і залишилась невирішеною.

При розгляді цього питання спробуємо послідовно змоделювати найбільш типові ситуації, що виникають у суспільстві під час війни, бойових дій, й дати їм відповідну правову оцінку з погляду чинного законодавства України, а саме, особливо з точки зору кримінального права.

Однією з таких типових ситуацій під час бойових дій, є оточення підрозділу противником. Для виходу з такого оточення необхідно знайти найбільш слабке місце у бойових порядках ворожих підрозділів. З цією метою командир, у відповідності до вимог Бойового статуту механізованих і танкових військ сухопутних військ Збройних Сил України, як вид бойового забезпечення, зобов'язаний провести розвідку. Під час проведення розвідки, серед інших, проводяться наступні розвідувальні заходи, серед яких наступні.

Розвідувальна засідка – спосіб ведення розвідки, який проводиться з метою захоплення полонених, документів, зразків озброєння і техніки противника і полягає в завчасному і прихованому розташуванні розвідувального органу або підрозділу (групи) на шляхах руху противника та раптового нападі на нього.

Розвідувальна засідка проводиться підрозділом, який веде розвідку, у повному складі або частиною сил.

Наліт – спосіб ведення розвідки, який полягає в прихованому підході органу розвідки, (підрозділу) до виявленого та вивченого об'єкта противника, раптового нападі на нього з метою його знищення (виведення з ладу), захоплення полонених, документів, зразків озброєння і техніки.

Допит полонених та перебіжчиків в батальйоні (роті) проводиться стисло з метою отримання лише тих відомостей, які необхідні підрозділу для ведення бою, без порушення норм міжнародного гуманітарного права (МГП). Після допиту полонені і перебіжчики направляються до вищого штабу.

Розвідувальні відомості, отримані під час допиту полонених і перебіжчиків, а також опитування місцевих жителів, повинні обов'язково перевірятися.

Важливим елементом розвідки є захоплення й допит полоненого. Разом з тим, не зважаючи на те, що статут прямо вимагає проведення певних фізичних дій по відношенню до полоненого, без порушення норм міжнародного гуманітарного права, на практиці отримати необхідні відомості, за ради порятунку підрозділу, не застосовуючи, у більшості випадків, фізичного катування й тортур не виявляється можливим. У подальшому, за певних умов, залишати такого полоненого живим може стати вкрай небезпечним для виживання всього підрозділу, а тому командир може прийняти рішення на фізичне знищення такого полоненого.

Розглянувши цю ситуацію можемо стверджувати, що по відношенню до полоненого вчинено низку тяжких кримінальних правопорушень передбачених кримінальним законодавством України, а саме: ст. 127 КК України «Катування»; ст. 126 КК України «Побої і мордування»; ст. 121 КК України «Умисне тяжке тілесне ушкодження»; ст. 115 КК України «Умисне вбивство» [3].

Справді, особа, яка перебуває в екстремальних умовах, не завжди спроможна точно зіставити заподіювану шкоду та шкоду відвернену, особливо коли йдеться про життя або здоров'я однієї чи декількох людей. Тому виникає проблема правової оцінки ситуації, коли особа заподіює смерть іншій особі (не причетній до виникнення небезпеки, що їй загрожує) заради врятування власного життя.

Відповідно до змісту ст. 39 КК України це визнається правомірним, не кримінально каранним діянням, що, на нашу думку, не може бути виправданим, насамперед з точки зору моралі.

Список використаних джерел

1. Бабаніна В. В. Конституція України як основа системи кримінального законодавства. *Наше право*. 2019. № 3. С. 195–201.

2. Конституція України : Основний Закон від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

Богініч Ігор Олегович,

доцент спеціальної кафедри оперативно-технічних заходів Навчально-наукового інституту державної безпеки Національної академії служби безпеки України, кандидат технічних наук

Жилін Володимир Володимирович,

підполковник запасу служби безпеки України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА, ЯКЕ РЕГУЛЮЄ ДІЯЛЬНІСТЬ ОПЕРАТИВНО-ТЕХНІЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Органи безпеки систематично застосовують технічні засоби для отримання оперативно значущої і доказової інформації в інтересах держави на підставі діючого оперативно-розшукового, контррозвідального та кримінального процесуального законодавства.

Вказане застосування оперативно-технічних засобів в оперативній, контррозвідальній та процесуальній діяльності органів СБ України утворює сферу оперативно-технічної діяльності СБ України, що реалізується відповідними суб'єктами Служби.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» суб'єктами такої діяльності в Службі безпеки України є оперативні підрозділи Центрального управління, регіональних органів та органів військової контррозвідки. До вказаних підрозділів належать